

УДК: 339.564.2; DOI: 10.31388/2519-884X-2021-44-67-76

*Миценко І.М., проф., д-р екон. наук,
Сухомлин М.О., доц., канд. екон. наук,*

○

Ніколаєв І.В., доц., канд. екон. наук,

Центральноукраїнський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна

▪ *E-mail: mignarodnaekonomika@gmail.com*

ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ: АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ ТА ВИЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ

***Анотація.** У статті представлені результати аналізу експорту товарів та послуг України за 2014-2020 рр. Проведено аналіз структури експорту товарів та послуг за географічною ознакою, у розрізі товарів та за видами послуг. Аналіз експорту товарів за географічною структурою показав тенденцію до переорієнтацію поставок до країн ЄС. Визначено, що у структурі експорту товарів домінують продукти харчування, метали та вироби з них, проте товари мають низьку додану вартість, що знижує конкурентоспроможність країни. Розрахунки показали, що в експорті послуг домінують транспортні, інформаційні, комп'ютерні та ділові послуги. Доведено, що розвиток експорту можливий за рахунок диверсифікації переліку послуг та збільшення їх обсягів у цілому. У дослідженні визначено головні напрями розвитку експорту, які необхідно враховувати під час розробки експортної стратегії України в контексті глобальних викликів.*

***Ключові слова:** експорт, експорт товарів, експорт послуг, методи аналізу, експортна стратегія, глобальні виклики.*

JEL code classification: O24

Mytsenko I.M., Professor, Doctor of Economic Sciences

Sukhomlyn M.O., Associate Professor, PhD in Economics

Nikolaiev I.V., Associate Professor, PhD in Economics

Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

EXPORT POTENTIAL OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF GLOBAL CHALLENGES: ANALYSIS OF TRENDS AND DETERMINATION OF STRATEGIC PRIORITIES

***Abstract.** The growth of the national economy is impossible without strengthening cooperation between countries and economic integration, which should take place on mutually beneficial terms. Export activity determines the position of the state in the world market, which ensures the growth of the national economy on the one hand, and on the other - creates dependence on globalization processes. The purpose of the study is to analyze trends in exports of goods and services of Ukraine and identify ways to further export development in the context of global challenges.*

The article presents the results of the analysis of export of goods and services of Ukraine for 2014-2020. The analysis of the structure of export of goods and services by geographical area, by types of goods and services was carried out. The analysis of export of goods by geographical structure showed the tendency to reorient supplies to the EU countries. It is determined that the structure of export of goods is dominated by food, metals, but goods have low added value, which reduces the country's competitiveness. Calculations have shown that export of services is dominated by transport, information, computer and business services. It is proved that the development of export is possible due to the diversification of the list of services and increasing their volume in general. The study identifies main directions of export development that must be taken into account when developing Ukraine's export strategy in the context of global challenges. The practical significance of the results of the analysis of exports of goods and services is that this approach allows to analyze information to develop a national export strategy aimed at economic development, minimize the impact of negative external threats and ensure competitiveness. Positive trends in exports can be ensured by realizing the scientific and innovative potential of Ukraine, stimulating high-tech industries, effective interaction between government and business.

***Key words:** export, export of goods, export of services, methods of analysis, export strategy, global challenges.*

Постановка проблеми. Зростання національної економіки неможливе без зміцнення співпраці між країнами та економічної інтеграції, яка має відбуватися на взаємовигідних умовах. Експортна діяльність визначає позиції держави на світовому ринку, який забезпечує зростання національної економіки з одного боку, а з іншого – створює залежність від глобалізаційних процесів. Зовнішньоекономічна політика є стратегічним напрямом державної політики і визначає інвестиційний клімат, забезпечує конкурентоспроможність та добробут громадян, формує фінансові потоки до бюджету. В умовах глобальної кризи, викликаній пандемією COVID-19 значення зовнішньої торгівлі значно посилюється. Незважаючи на високий соціально-економічний потенціал України зовнішня торгівля в контексті експорту потребує оптимізації через пошук нових партнерів на міжнародному ринку, диверсифікацію товарів та послуг, вибір раціональних механізмів використання потенціалу держави для забезпечення її позиції у світовому господарстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню теоретичних та практичних аспектів аналізу експорту товарів та послуг присвячено наукові праці широкого кола вчених. Науковою школою таких вчених, як Мазаракі А.А., Мельник Т.М. [1, 2], Іксарова Н.О. [2], Задоя А.О. [3], Юр'єва П.Б. [4], Ковтун Н.В., Бабірад-Лазунін В.О. [5], досліджено тенденції і структуру зовнішньої торгівлі та запропоновано заходи для її розвитку та ефективності. Концепції, запропоновані такими авторами, як: Фатюха Н. Г., Колодяжна Т. М. [6], Козік М. О. [7], Лиськова Л. М. [8], являють собою дослідження експортного потенціалу в контексті регіону та євроінтеграційних процесів. Науковою школою таких вчених, як Романенко В.А., Лебедева Л.В. [9], Баженова О., Бочі А., Поворозник В. [10], Балежентіс А., Яценко О. [11], Касич А. О., Цокало О. А. [12], Ярош-Дмитренко Л. О. [13] досліджено зовнішню торгівлю України та Європейського союзу в контексті інте-

грації. Проте потребують подальшого дослідження питання аналізу тенденцій експорту країни як важливої складової зовнішньої політики та визначення подальших напрямів розвитку експорту в контексті глобальних викликів.

Постановка завдання. Враховуючи актуальність зазначеної теми, метою дослідження є аналіз тенденцій експорту товарів та послуг України та визначення шляхів подальшого розвитку експорту в контексті глобальних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до поставленої мети було розроблено алгоритм її реалізації. Алгоритм включає відповідні етапи, представлені на рис. 1.

Найбільш значущими факторами, які вплинули на зміни у зовнішній політиці України стали геополітичні процеси (з 2014 року) та пандемія COVID-19 (з 2019 року). Тому для аналізу тенденцій розвитку експорту України було обрано період 2014-2020 рр. Аналіз проведено за даними Державної служби статистики України [14]. На першому етапі аналізу визначено загальну динаміку експорту України за 2014-2020 рр., яка представлена на рисунку 2.

За даними рисунку 2 видно, що експорт у 2014 році та 2020 році має тенденцію до зниження у порівнянні з попереднім періодом, що свідчить про негативний вплив зазначених факторів на експорт. З 2017 року експорт набув розвитку і поступово зростає. Але внаслідок глобальної кризи, викликаній пандемією COVID-19 експорт значно скоротився. Щодо показника експортної квоти, яка поступово зменшується з 2015 року, то рівень показника свідчить про економіку відкритого типу, якій характерні значні обсяги експорту. Достатньо високий рівень експортної квоти свідчить про залежність національної економіки від тенденцій міжнародних ринків та вразливість до змін зовнішнього середовища.

Рис. 1. Алгоритм проведення аналізу експорту товарів та послуг

Джерело: побудовано авторами

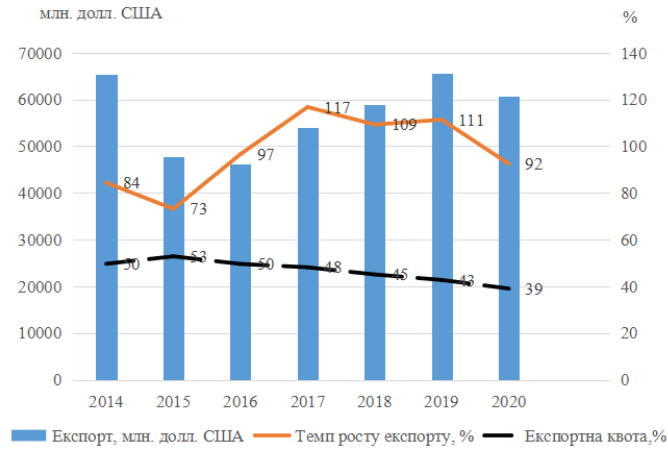

Рис. 2. Динаміка експорту та експортної квоти України за 2014-2020 рр.
Джерело: побудовано авторами за даними [14]

На рисунку 3 представлено динаміку експорту товарів та послуг за 2014-2020 рр. Дані рисунку свідчать про скорочення обсягів експорту товарів і послуг з 2014 року, що пов'язано з геополітичними процесами та проведенням АТО на Сході України. Відно-

влення обсягів експорту за товарами відбулося лише з 2016 року, а за послугами з 2017 року. Світова криза, викликана пандемією COVID-19, негативно вплинула на український експорт, особливо за послугами, обсяги яких скоротилися у 2020 році на 26%.

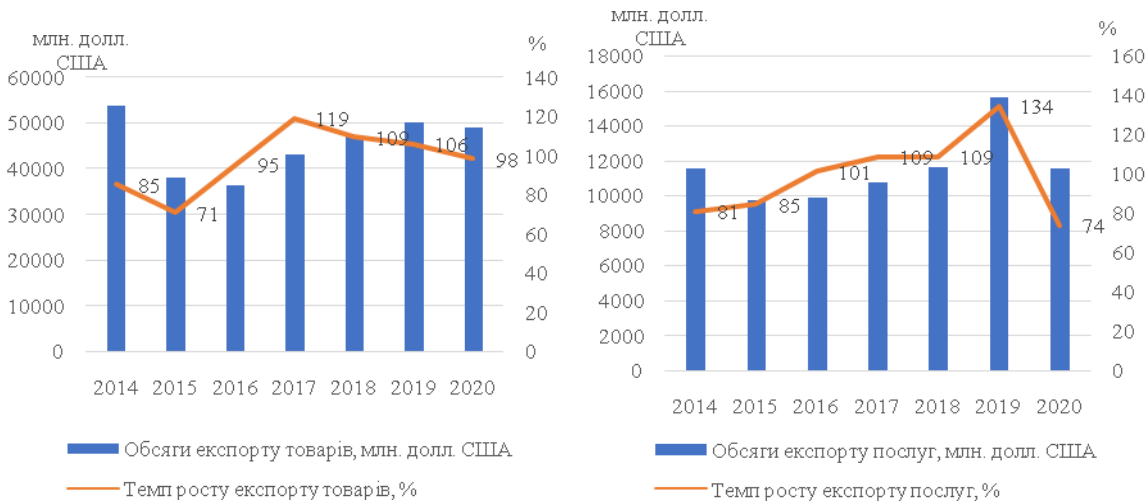
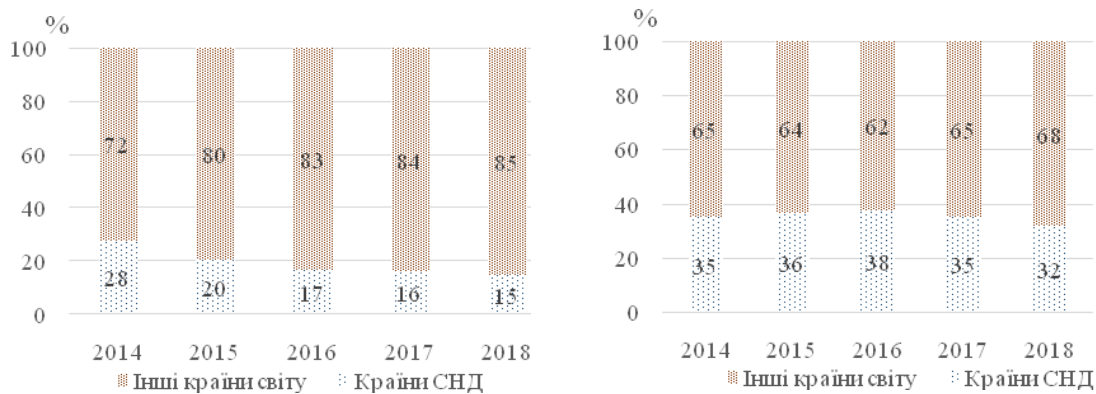

Рис. 3. Динаміка експорту товарів та послуг України за 2014-2020 рр.
Джерело: побудовано авторами за даними [14]

Наступним етапом аналізу є визначення географічної структури експорту. На рисун-

ку 4 наведено структуру експорту України до країн СНД та інших країн.

1) структура експорту товарів

2) структура експорту послуг

Рис. 4. Структура експорту товарів та послуг України з країнами СНД та іншими країнами світу

Джерело: побудовано авторами за даними [14]

Як видно з рисунку 4, структура експорту товарів має значні зміни: якщо у 2014 році рівень експорту до країн СНД складав 28%, то у 2020 році він зменшився удвічі, що пов'язано з санкціями, які введені Російською федерацією щодо зовнішньої торгівлі з Україною. Українська економіка переорієнтувала

експорт товарів до країн ЄС та Східних країн. Щодо експорту послуг до країн СНД, то структура експорту має незначні зміни.

Більш детально географічну структуру експорту товарів та послуг проаналізовано за країнами і наведено на рисунках 5 та 6.

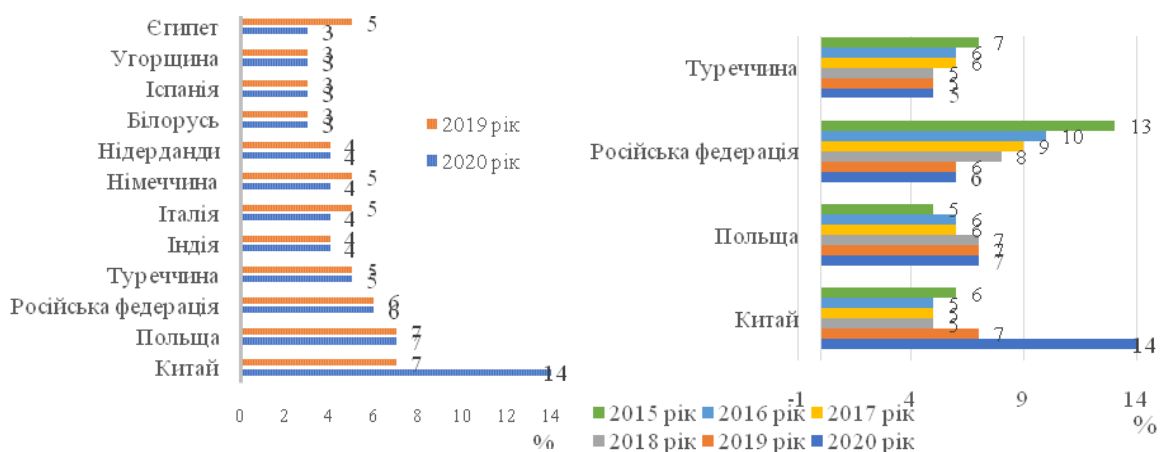

Рис. 5 Структура експорту товарів України за країнами, %

Джерело: побудовано авторами за даними [14]

На рисунку 5 представлено рейтинг країн, з якими рівень зовнішньої торгівлі більше 3% від загального експорту. Як видно з рисунку, структура експорту достатньо диверсифікована. Найбільшими стратегічними партнерами України за експортом товарів за період 2015-2020 рр. є Китай, Туреччина, Російська федерація та Польща. У зв'язку з їх запровадженням санкції щодо зовнішньої торгівлі між Росією та Україною, обсяги ек-

спорту до Російської Федерації значно зменшилися, проте все ще залишаються на високому рівні і у 2020 році в структурі експорту складала 6%.

Щодо експорту послуг, то головними стратегічними партнерами України є Російська федерація, США, Велика Британія, Німеччина та Чорногорія. Серед країн ЄС преважує експорт до Польщі, Німеччини, Кіпру.

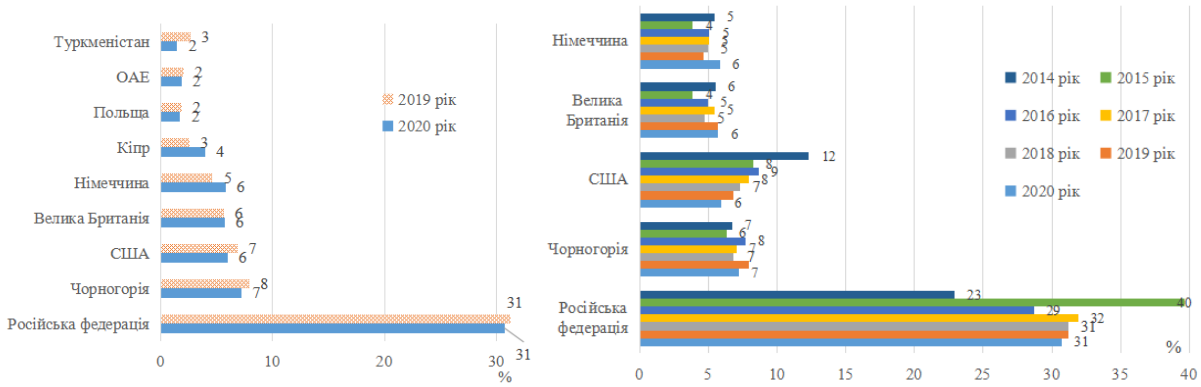

Рис. 6. Структура експорту послуг України за країнами, %

Джерело: побудовано автором за даними [14]

Наступним етапом аналізу експорту товарів та послуг є аналіз за товарною структурою та за видами економічної діяльності.

Результати аналізу експорту за товарною структурою наведено на рисунку 7.

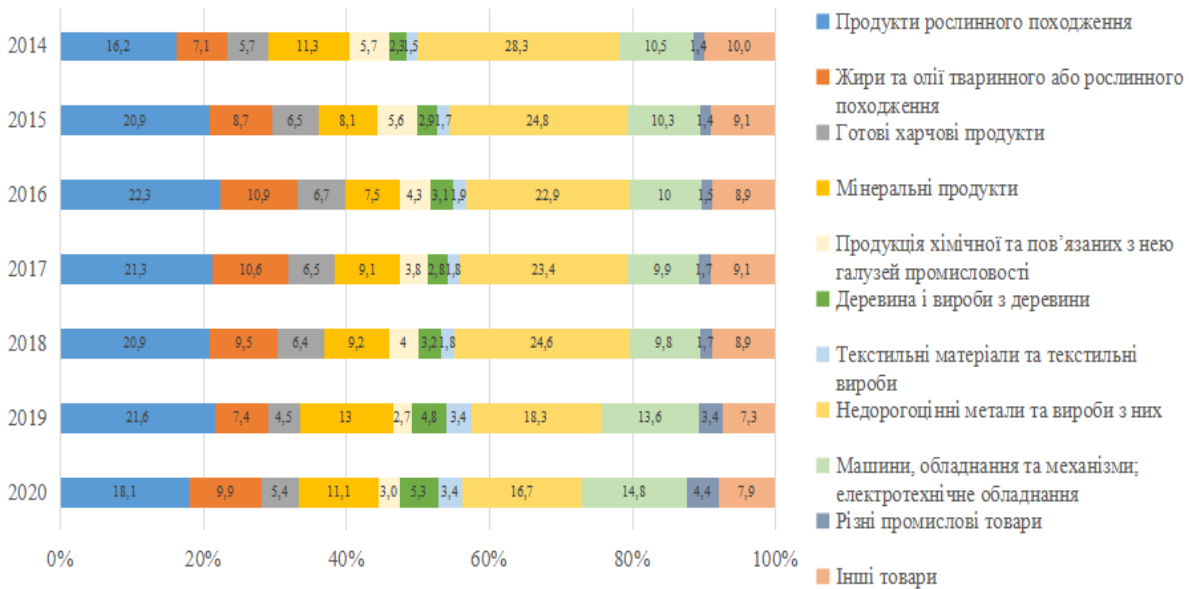

Рис. 7. Товарна структура експорту України за 2014-2020 рр. у %

Джерело: побудовано автором за даними [14]

За даними рисунку можна зробити висновок, що найбільшу питому вагу у структурі експорту займають продукти рослинного походження, недорогоцінні метали та вироби з них, мінеральні продукти, жири й олії рослинного та тваринного походження, машини і обладнання. Дана група товарів у 2020 році становила майже 70% експорту. Український

експорт має переважно сировинний характер. Частка високотехнологічного експорту незначна, що знижує позиції України у міжнародному поділі праці та негативно впливає на конкурентоспроможність. Отже, геополітична ситуація та глобальна пандемія негативно вплинули на загальну динаміку експорту; загострення відносин на східних кордо-

нах позначилися на зміні стратегічних партнерів у експортних потоках; структура експорту за товарами не зазнала суттєвих змін.

Аналіз експорту послуг за видами економічної діяльності наведено на рисунку 8.

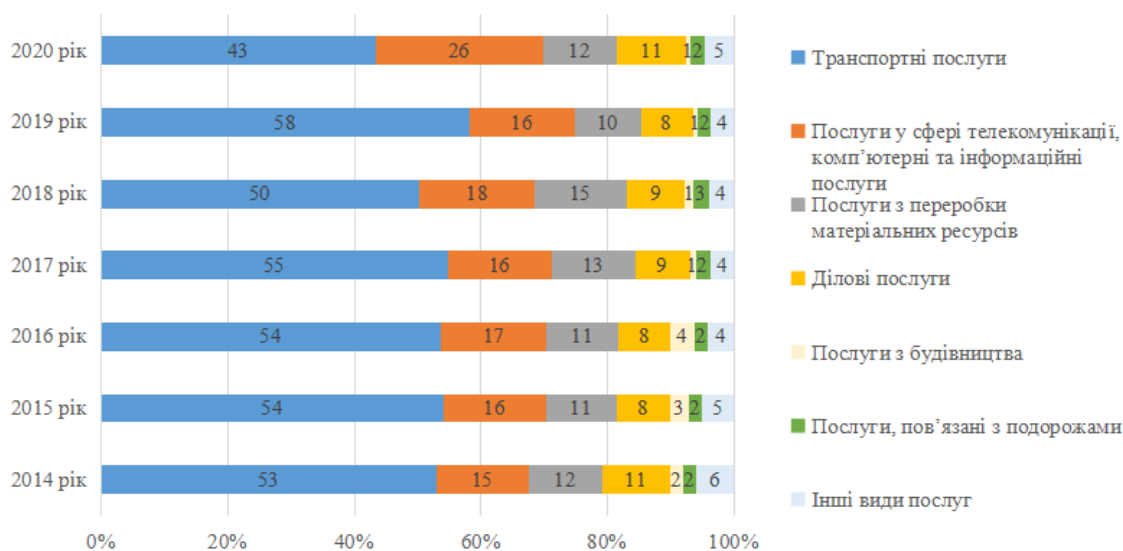

Рис. 8. Структура експорту послуг України за видами економічної діяльності за 2014-2020 рр., %

Джерело: побудовано автором за даними [14]

На рисунку 8 представлено перелік видів діяльності, за якими обсяги експорту є найбільшими, серед яких: транспортні послуги, комп'ютерні та інформаційні послуги, послуги з переробки матеріальних ресурсів, ділові послуги. Загальна тенденція за 2014-2019 рр. майже не змінилася.

Проте, з 2020 року спостерігається різке зменшення транспортних послуг у структурі та збільшення комп'ютерних і інформаційних послуг та ділових послуг. Така ситуація викликана змінами, які відбулися внаслідок світової кризи, пов'язаної з пандемією COVID-19, за якої саме використання діджитал-інструментів дозволило впроваджувати дистанційну роботу, розробляти нові форми віддаленої роботи з учасниками бізнес-процесів. Тому рівень експорту комп'ютерних та інформаційних послуг збільшився у 2020 році до рівня 26%, тоді як, у 2019 він складав лише 16%. Зменшення транспортних послуг обумовлено скороченням зовнішньоторговельних потоків. За таких умов важливим є збільшення обсягів експорту послуг за рахунок збільшення їх переліку. Враховуючи історично-культурну спадщину України,

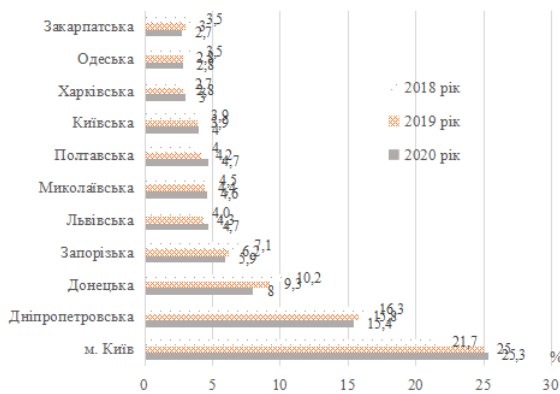
доцільним є розвиток туристичних послуг; якість освіти в Україні може забезпечити збільшення обсягів надання освітніх послуг. Все це в цілому збільшить обсяги експорту послуг та позитивно вплине на конкурентоспроможність держави.

Істотна конкуренція на міжнародному ринку вимагає від країни впроваджувати новітні технології, які оптимізують діяльність та скорочують витрати. Створення нових технологій та продуктів забезпечує лідерство країни на світовому рівні. Україна, маючи високий рівень інтелектуального капіталу, надає інформаційні та комп'ютерні послуги іншим країнам, у більшості, без права власності на розроблені продукти, що не забезпечує конкурентоспроможність національної економіки і не зміцнює позиції держави на міжнародному ринку. Досвід економічно розвинутих країн свідчить, що Україні необхідно нарощувати експортний потенціал шляхом інвестування у високотехнологічні товари та наукоємні продукти.

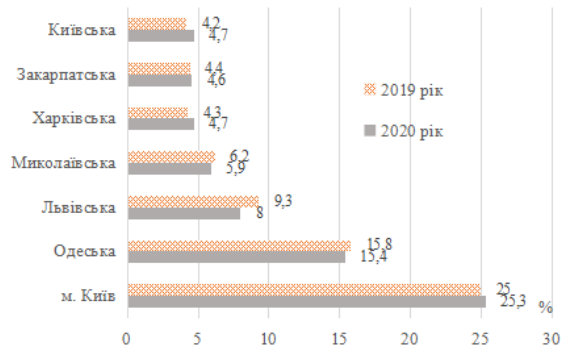
Аналіз експорту товарів та послуг також було проведено за регіонами. На рисунку 9 наведено області, які мають найбільшу пи-

тому вагу обсягу експорту в загальній його структурі. Крім м. Київ, найбільшими лідерами за експортом товарів є Дніпропетровська, Донецька і Запорізька області з вагомою долею саме промислової продукції. Щодо експорту послуг, то крім Києва ліде-

рами є Одеська, Львівська, Миколаївська, Харківська, Закарпатська та Київська області. Всі інші області мають менші обсяги експорту, що гальмує процеси розвитку територій та не забезпечує достатнього економічного зростання.

1) структура експорту товарів

2) структура експорту послуг

Рис. 9. Структура експорту товарів та послуг України за регіонами, %
Джерело: побудовано авторами за даними [14]

За результатами проведеного аналізу експорту товарів та послуг України можна визначити такі тенденції та напрями подальшого розвитку експорту.

1. Світова пандемія, викликана COVID-19, негативно вплинула на експорт, який стрімко скоротився у 2020 році. Внаслідок геополітичних процесів значно зменшилася питома вага експорту в українській зовнішньоторговельній діяльності до країн СНД у цілому та Російської Федерації, зокрема. По експорту послуг ситуація по країнах майже не змінилася.

2. Стійкою є тенденція до збільшення питомої ваги експорту до країн Європейського Союзу, що пов'язане з підписанням Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС. З 2014 року поступово відбувалася адаптація українських товарів до європейських стандартів та вимог до якості, які найсуворіші у світі, що забезпечує конкурентоспроможність українських товарів на світовому ринку.

3. Експорт аграрної продукції та виробів з металу займають значну питому вагу в структурі експорту. Проте, не зважаючи на нарощування обсягів такої продукції, вона є

сировинною і має низьку додану вартість. Важливим є подолання сировинної спрямованості продукції та збільшення товарів у структурі з високою часткою доданої вартості.

4. В експорті послуг превалюють транспортні послуги, які скоротилися у 2020 році внаслідок світової кризи, а також комп'ютерні, інформаційні та ділові послуги. Розвиток інформаційних та комп'ютерних послуг є очевидним у найближчій перспективі внаслідок впровадження дистанційних форм роботи бізнес-середовища. Україна має високий науковий потенціал для розробки власних цифрових інновацій та цифрових продуктів, ресурси якого використовують інші іноземні країни та отримують право власності на розроблені об'єкти. Тим самим Україна втрачає свої позиції конкурентоспроможності на світовому ринку. Державна політика має бути спрямована на підтримку власних інновацій та цифрових розробок, які виведуть експорт на новий рівень розвитку та забезпечать конкурентоспроможність України на світовому ринку.

5. Враховуючи історико-культурну спадщину та якість освітніх послуг в Україні, розвиток експорту послуг має також відбуватися у напрямі їх диверсифікації, через збільшення обсягів таких послуг як туристичні, освітні, консалтингові.

6. При формуванні пріоритетів експортної стратегії необхідно враховувати товарну структуру зовнішньої торгівлі України, нові глобальні виклики, які постали перед суб'єктами зовнішньої торгівлі, та швидкість змін у глобальному середовищі.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного можна зробити наступні висновки. Варто зазначити, що завдяки розвитку експорту в Україні спостерігається розвиток економіки країни та посилюються позиції на світовому ринку. Результати проведеного аналізу експорту дозволили виявити основні тенденції експорту товарів та послуг за 2014-

2020 рр. та визначити подальші пріоритети розвитку.

Практичне значення отриманих результатів аналізу експорту товарів і послуг полягають у тому, що такий підхід дозволяє проаналізувати інформацію для розробки державної експортної стратегії, направленої на розвиток економіки, мінімізацію впливу негативних зовнішніх загроз та забезпечення конкурентоспроможності. Позитивні тенденції експорту можуть бути забезпечені шляхом реалізації наукового та інноваційного потенціалу України, стимулювання високотехнологічних виробництв, ефективної взаємодії держави та бізнесу.

Перспективою подальших досліджень є визначення та оцінки впливу групи факторів на експорт товарів і послуг в контексті глобальних викликів.

Список літератури:

1. Регуляторна політика у сфері зовнішньої торгівлі: монографія / А.А. Мазаракі, Т. М. Мельник. Київ: КНТЕУ, 2010. 470 с.
2. Зовнішня торгівля України: XXI століття. 2016. Зовнішня торгівля України: XXI століття: монографія / [А.А. Мазаракі, Т.М. Мельник, Н. О. Іксарова та ін.]; за ред. А. А. Мазаракі; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. Київ: КНТЕУ, 2016. 599 с.
3. Задоя А.О. Зовнішня торгівля України: сучасні масштаби, структура і тенденції. Академічний огляд. 2016. № 2. С. 110–117.
4. Юр'єва П.Б. Просторова структура зовнішньої торгівлі товарами України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 24. С. 36–41.
5. Ковтун Н.В., Бабірад-Лазунін В.О. Методологічні засади та практика оцінювання умов і ефективності зовнішньої торгівлі України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2015. № 5–6. С. 14–24.
6. Фатюха Н.Г. Колодяжна Н.М. Статистичний аналіз експорту та імпорту товарів і послуг підприємств Запорізької області за 2013-2017 роки. *Ефективна економіка*. 2018. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6596> (дата звернення 01.10.2021).
7. Козік М. О. Вплив експортного потенціалу на розвиток господарського комплексу регіонів в умовах активізації євроінтеграційних процесів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 20. С. 111-114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2015_20_25 (дата звернення 01.10.2021).
8. Лиськова Л. М. Підвищення експортного потенціалу України як передумова досягнення цілей регіональної торговельно-економічної співпраці. *Європейські перспективи*. 2014. № 9. С. 12-18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2014_9_4 (дата звернення 01.10.2021).
9. Романенко В.А., Лебедева Л.В. Зовнішня торгівля України та ЄС: тенденції, проблеми, перспективи. *Економіка та суспільство*. 2017. №9. С.71-77. URL: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal-9> (дата звернення 01.10.2021).
10. Bazhenova O., Bochi A., Povoroznyk V. The impact of the EU-Ukraine Deep and Comprehensive Free Trade Area on the Ukrainian industrial sector Democracy House. 2019. URL: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/15250.pdf> (дата звернення 01.10.2021).
11. Балежентіс А., Яценко О. Асиметрії торговельної інтеграції України та ЄС. *Міжнародна економічна політика*. 2018. No 1 (28). URL: http://ierjournal.com/journals/28/2018_2_Basenentius_Yatsenko.pdf (дата звернення 01.10.2021).
12. Касич А. О., Цокало О. А. Стан та перспективи торговельних відносин України з країнами Європейського Союзу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Економічні науки*. 2015. Вип. 13, ч. 3. С. 23–28.
13. Ярош-Дмитренко Л. О. Зовнішньоторговельні відносини України з країнами Євросоюзу у контексті інтеграції до європейського економічного простору. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 25(1). С. 48–52. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2017_25\(1\)_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2017_25(1)_12) (дата звернення 01.08.2020).

14. Офіційний сайт Державної служби статистики України. - URL: <http://www.ukrstat.org.ua>(дата звернення 01.10.2021).

References:

1. Mazaraki A. A., Melnyk T. M. (2010) *Rehuliatorna polityka u sferi zovnishnoi torhivli* [Regulatory policy in the field of foreign trade]. Kyiv: KNTEU. (in Ukrainian)
2. Mazaraki A. A., Melnyk T. M., Iksarova N. O. and others (2016) *Zovnishnia torhivlia Ukrainy: XXI stolittia* [Foreign trade of Ukraine: XXI century]. Kyiv: KNTEU. (in Ukrainian)
3. Zadoya A.O. (2016) *Zovnishnia torhivlia Ukrainy: suchasni mashtaby, struktura i tendentsii* [Foreign trade of Ukraine: modern scales, structure and tendencies]. *Academic Review*, vol. № 2 (45), pp. 110-117.
4. Jur'jeva P.B. (2017) *Prostorova struktura zovnishnoji torhivli tovaramy Ukrainy (2017)* [The spatial structure of foreign trade in goods of Ukraine]. *Scientific bulletin of the international humanitarian university*, vol. 24, pp. 36–41.
5. Kovtun N.V., Babirad-Lazunin V.O. (2015) *Metodologichni zasady ta praktyka ocinjuvannja umov i efektyvnosti zovnishnoji torhivli Ukrainy* [Methodological principles and practice of estimation of conditions and efficiency of foreign trade of Ukraine]. *Foreign Trade: Economics, Finance, Law*, vol. 5-6, pp. 14–24.
6. Fatiukha N.H. Kolodiazna N.M. (2018) *Statystychni analiz eksportu ta importu tovariv i posluh pidpriemstv Zaporozhkoj oblasti za 2013-2017 roky* [Statistical analysis of exports and imports of goods and services of enterprises of Zaporozhye region for 2013-2017]. *Efficient economy*, vol. 10. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6596>(accessed 01 October 2021).
7. Kozik M. O. (2015) *Vplyv eksportnoho potentsialu na rozvytok hospodarskoho kompleksu rehioniv v umovakh aktyvizatsii yevrointehratsiinykh protsesiv* [Influence of export potential on the development of the economic complex of the regions in the conditions of intensification of European integration processes]. *Investments: practice and experience*, vol. 20, pp. 111-114. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2015_20_25 (accessed 01 October 2021).
8. Lyskova L. M. (2014) *Pidvyshchennia eksportnoho potentsialu Ukrainy yak peredumova dosiahnennia tsilei rehionalnoi torhovelno-ekonomichnoi spivpratsi* [Increasing the export potential of Ukraine as a prerequisite for achieving the goals of regional trade and economic cooperation]. *European perspectives*, vol. 9, pp. 12-18. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2014_9_4 (accessed 01 October 2021)
9. Romanenko V.A., Lebedeva L.V. (2017) *Zovnishnia torhivlia Ukrainy ta YeS: tendentsii, problemy, perspektyvy* [Foreign trade of Ukraine and the EU: trends, problems, prospects]. *Economy and society*, №9, pp. 71-77. Available at: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal-9> (accessed 01 October 2021).
10. Bazhenova O., Bochi A., Povoroznyk V. (2019) *The impact of the EU-Ukraine Deep and Comprehensive Free Trade Area on the Ukrainian industrial sector*, Democracy House. Available at: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/15250.pdf> (accessed 01 October 2021). (in English).
11. Balezhentis A., Yatsenko O. (2018) *Asymetrii torhovelnoi intehratsii Ukrainy ta YeS* [Asymmetries of trade integration of Ukraine and the EU]. *International economic policy*, vol. 1 (28). Available at: http://iepjournal.com/journals/28/2018_2_Basenentius_Yatsenko.pdf (accessed 01 October 2021).
12. Kasych A. O., Tsokalo O. A. (2015) *Stan ta perspektyvy torhovelnykh vidnosyn Ukrainy z krainamy Yevropeiskoho Soiuzu* [Status and prospects of trade relations between Ukraine and the European Union]. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Economic sciences*, vol. 13, part 3, pp. 23–28.
13. Iarosh-Dmytrenko L. O. (2017) *Zovnishnotorhovelni vidnosyny Ukrainy z krainamy Yevrosoiuzu u konteksti intehratsii do yevropeiskoho ekonomichnogo prostoru* [Foreign trade relations of Ukraine with the European Union in the context of integration into the European economic space]. *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Economics and Management*, vol. 25(1) pp. 48–52. Available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2017_25\(1\)__12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2017_25(1)__12) (accessed 01 October 2021).
14. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2021) Pokaznyk zovnishnoekonomichnoi diialnosti Ukrainy* [Indicator of foreign economic activity of Ukraine], Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo.